

بررسی ابتلاء الهی در راه دعوت اسلامی

محمد موسی روحانی

نامزد پوهنیاړ، فقه و قانون، شرعیات، پوهنتون غور، فیروز کوه افغانستان (نویسنده مسئول). ایمیل:

m.musarohani2022@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۳ - تاریخ نشر: ۱۴۰۴/۱۲/۲۸

چکیده

جهانی که ما انسان‌ها در آن زندگی می‌کنیم، تحت کنترل سنن و نظام قاطعی الله متعال اداره می‌شود؛ که ابتلاء و آزمایش هم یکی از سنن قاطع الهی، حاکم بر زندگی انسان است که گستره‌ی آن‌همه‌ی زندگی را شامل می‌شود. در این دنیا صورت‌های گوناگون آزمون‌های الهی، جزء جدانشدنی ایمان به تقدیر الهی است و ایمان به تقدیر الهی خواه نیک و خواه بد رکنی از ارکان ایمان است. هدف این تحقیق، بررسی موضوع ابتلاء و آزمایش در راه دعوت اسلامی می‌باشد. این تحقیق به‌گونه‌ای توصیفی-تحلیلی با استفاده از کتب معتبر علمی و به روش کتابخانه‌ای بوده و تلاش گردیده تا از خلال آیات قرآن کریم، احادیث نبوی صلی الله علیه و سلم، اقوال علما و دعوتگران اسلامی به موضوع پرداخته شود. آنچه که نتایج این مطالعه نشان می‌دهد، بیان‌گر این است که ابتلاء و آزمایش قانون همگانی خداوند متعال است، در عقب هر بلا و مصیبتی، لطف و کرم الله تعالی نهفته است و سبب می‌شود تا افراد تربیت شوند، از گناه و معصیت پاک شوند، مشکلات دعوت را بدوش بگیرند و اینکه تمام آرزوهای انسان به این دنیا برآورده نمی‌شود. صبر، استقامت و تقوای الهی باعث رهایی از مشکلات و تنگناها می‌شود.

کلمات کلیدی: ابتلاء، دعوت، استقامت، تربیت.

استناد: روحانی، محمد موسی. (۱۴۰۴). بررسی ابتلاء الهی در راه دعوت اسلامی. مجله علمی-تحقیقی

پوهنتون غور، ۲(۲)، ۱۰۵-۱۲۶.

Examining Divine Trials in the Path of Islamic Da'wah

Mohammad Musa Rouhani

Junior Teaching Assitant, Fiqh and Law, Sharia, Ghor University, Firozkoh, Afghanistan (Corresponding author), Email: m.musarohani2022@gmail.com

Received: 31/12/2025 | Accepted: 12/12/2026 | Published:19/3/2026

Abstract

The world in which we, humans, live is governed by the laws and definite systems established by Allah Almighty. One of these absolute divine laws is the concept of trial and testing, which permeates all aspects of human life. In this world, various forms of divine tests are inseparable from faith in divine destiny, and belief in Allah's decree—whether good or bad—is a fundamental pillar of faith. The purpose of this study is to examine the concept of trials and tests in the path of Islamic da'wah (invitation to Islam). This research is descriptive-analytical in nature and is conducted using a library-based method, drawing upon authentic scientific sources, the Qur'an, prophetic Hadiths, and the insights of Islamic scholars and preachers. The findings of this study indicate that trials and tests are universal laws established by Allah Almighty. Behind every hardship or calamity lies Allah's grace and mercy, which serve to purify individuals from sin, strengthen them in the challenges of da'wah, and remind them that not all worldly desires will be fulfilled. Patience, perseverance, and piety are essential for overcoming difficulties and escaping life's hardships.

Keywords: Divine testing, Da'wah, Perseverance, education

Cite this article: Rouhani, M. (1404). Examining divine trials in the path of Islamic Da'wah. *Scientific Research Journal of Ghor University*, 2(2), 104-126.

مقدمه

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيدالأنبياء و المرسلين محمد و على آله و اصحابه اجمعين.

مسلماناً خداوند متعال انسان‌ها را مورد ابتلاء و آزمایش قرار می‌دهد و باید این میدان وجود داشته باشد تا صاحبان عقیده به تکالیف عقیده خود عمل کنند. عقیده زمانی ارزش پیدا می‌کند که در راه آن زحمت کشیده شود. کفار و منافقین ارزش عقیده را درک نمی‌کنند، مگر وقتی که مقدار صبر صاحبان دعوت را بر بلا مشاهده کنند. آن وقت خواهد گفت: اگر عقیده و دعوت بسوی اسلام با ارزش‌تر از بلا و فتنه برای ایمان‌داران و دعوت‌گران نمی‌بود، این چنین بلا و سختی‌ها را ترجیح نمی‌دادند و صبر را، پیشه نمی‌ساختند.

چنانچه الله متعال می‌فرماید: ﴿أَحْسِبِ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۚ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ۚ﴾ (العنکبوت/ ۲-۳)
(آیا مردم گمان کردند همین‌که بگویند: ایمان آوردیم، به حال خود رها می‌شوند و آزمایش نخواهند شد؟! ما کسانی را که پیش از آنان بودند آزمودیم (و اینها را نیز امتحان می‌کنیم)؛ باید علم خدا درباره کسانی که راست می‌گویند و کسانی که دروغ می‌گویند تحقق یابد.

دعوت اسلامی از زمان آغازش تاکنون فراز و نشیب‌های زیادی را طی نموده و شخصیت‌های زیادی جان خود را در این راه فدا نموده از انبیاء علیهم‌السلام شروع تا صحابه، تابعین، علماء، مجاهدین و دعوت‌گران اسلامی. امروزه شناخت راه دعوت امری ضروری بوده، چراکه شناخت راه قبل از وارد شدن به راه لازم است.

بیان مسئله

مفهوم ابتلاء الهی در مسیر مبارزه و دعوت اسلامی برای بسیاری از مجاهدین، علما و دعوت‌گران واضح و روشن نیست. لذا در این نوشته واضح خواهد شد که راه دعوت اسلامی از گل نه بلکه از خار فرش شده و شخص داعی و مجاهد در این مسیر به محنت و رنج‌های زیاد گرفتار خواهد شد. خوب است که قبل از واردشدن در این راه، آمادگی کامل داشته باشد تا از نیمه‌راه برنگردد و مؤفقانه به سر منزل مقصود که کامیابی دنیا و آخرت است برسد.

اهمیت و ضرورت

این تحقیق را می‌توان، در زمینه دعوت الی الله قابل اهمیت شمرد، هم‌اکنون بعضی پوهنتون‌های کشورهای اسلامی، بخش‌هایی را به تعلیم این دانش اختصاص داده‌اند. در مطالعه این موضوع دعوت‌گران به بعضی مشکلات که در راه دعوت برای شان پیش می‌آید آگاه می‌شوند و راه حل‌های که برای شان به‌طور نمونه پیشنهاد شده است، در نظر بگیرند. ان‌شاءالله در دعوت خود کامیاب و موفق خواهند شد.

ضرورت بحث: چون موضوع ابتلاء و آزمایش به حدی گسترش یافته که عده از مسلمانان خود را به نادانی زدند و بعضاً انگشت انتقاد را نیز بر آن می‌گذارند، توضیح حقیقت این موضوع ایجاب می‌کند تا مسئله مورد بررسی قرار گیرد و حقیقت آن به خواننده روشن شود.

پیشینه تحقیق

در رابطه به ابتلاء و امتحانات الهی در راه دعوت اسلامی تحقیقات توسط علما و دانشمندان معاصر در کتب دعوت و سیرت صورت گرفته است از جمله؛ الابتلاء و کیف تستفید منه الدعوات مؤلف: مجدی الهلالی. سال چاپ: ۱۴۳۲ هـ. ق. الأمة بین سنتی الابتلاء والعمل مؤلف: مجموعه من العلماء. سال چاپ: ۱۴۳۱ هـ. ق. این تحقیق نیز تلاش می‌باشد با رویکرد جدید مطابق با نیازمندی‌های عصر کنونی دعوت‌گران با در نظر داشت معیارهای علمی به رشته تحریر در آمده است تا با مطالعه آن الگوی مفید و مؤثر واقع گردند.

هدف تحقیق: بررسی کلی از مفهوم ابتلاء در راه دعوت اسلامی و اینکه چه حکمت‌ها و فواید دارد.

سوالات تحقیق

- سوال اصلی: ابتلاء چیست؟

سوال‌های فرعی

۱. ابتلاء و آزمایش به چند نوع است و چه حکمت‌های دارد؟
۲. ابتلاء چه فواید دارد و چه عواملی سبب موفقیت در این راه می‌شود؟

روش تحقیق

در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی به شیوه کاری کتابخانه‌ای استفاده شده است. در ترجمه

آیات قرآن کریم از تفسیر نور محمد مصطفی خرم دل استفاده به عمل آمده و جمع آوری مطالب از کتاب‌های معتبر صورت گرفته و تلاش گردیده تا معلومات مرتبط به موضوع در بحث آورده شود.

تعریف ابتلاء

کلمه ابتلاء در لغت مصدر ثلاثی مزید است از باب افتعال از ریشه «بلاء» به معنای آزمایش، آزمودن با نعمت یا مصیبت. چنانکه می‌گویند: بلاء الرجل: آن مرد را آزمود، تجربه‌اش کرد و امتحانش نمود (المنجد، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۴). الله تعالی می‌فرماید: ﴿وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ (الأنبياء/ ۳۵) (شما را با خیر و شر آزمایش می‌کنیم، آزمودنی).

در اصطلاح ابتلاء عبارت از امتحان و آزمایش انسان در سختی و در آسایش که با تمام وقایع زندگی انجام می‌گیرد. یا این که انسان از طریق محنت‌ها و سختی‌ها دچار آزمایش الهی شود تا صلاحیت و عدم صلاحیت انسان برای خودش روشن شود و در انتخاب خویش خود را مسئول بداند (حامدی، ۱۳۸۶، ص ۱۳۷). و واژه‌های همچون؛ امتحان، فتنه و اختبار از مترادفات ابتلاء هستند.

ارکان ابتلاء: هر ابتلاء و امتحانی از چهار رکن تشکیل شده است:

ا. مبتلی و ممتحن

در بینش دینی امتحان گیرنده از انسان، الله متعال است که خالق و آفریننده عالم است کسی که همه چیز را می‌داند، می‌داند آنچه که به نفع، مصلحت و به ضرر بندگان است، خداوند که علیم، حکیم، رحمان و رحیم است. این گونه الله تعالی ابتلاء و امتحان را به خودش نسبت می‌دهد و می‌فرماید: ﴿إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ﴾ (النحل: ۹۲) (خدا فقط شما را با این وسیله آزمایش می‌کند).

ب. مبتلی

مبتلی انسان که بر فرش عبودیت نشسته است مختار و آگاه است، می‌باشد. اساس زندگی او در دنیا بندگی الله تعالی است، و قتی که انسان خود را شناخت که عبد است، در حقیقت نفس خود را شناخته است کسی که نفس خود را شناخت خدای خود را می‌شناسد. تمامی موجودات از سنن لایتنیر خداوند پیروی می‌کنند و توان تخلف از این سنن را ندارند. با این شناخت، این

حقیقت را ما انسان‌های مختار هم یاد می‌گیریم که برای استفاده از امکانات عالم هستی چاره‌ای جز رعایت قوانین حاکم بر آن‌ها را نداریم. خداوند برای اداره‌ی هر دو (موجودات مختار و غیر مختار) نظام و سنن قاطعی را حاکم نموده است (حامدی، ۱۳۸۶، ص ۱۰). لذا ابتلاء و آزمایش یکی از این سنن الله تعالی می‌باشد و ما انسان‌ها به آن گرفتار خواهیم شد.

ج. وسیله‌ی ابتلاء

زندگی انسان می‌باشد که از خوشی‌ها و ناخوشی‌ها تشکیل شده است. تمام نعمت‌ها و ناملایمات زندگی از وسایل ابتلاء و آزمایش الهی است. که متأسفانه اکثر انسان‌ها چنین می‌پندارند که ابتلاء و آزمایش فقط در مصیبت و سختی‌ها می‌باشد که چنین برداشت صحیح نیست بلکه ابتلاء و آزمایش خداوند شامل همه آسانی‌ها و مشکلات می‌شود (حامدی، ۱۳۸۶، ص ۱۲).

د. موضوع گیری در برابر ابتلاء و آزمایش

انسان در برابر ابتلاءات الهی دو انتخاب دارد، بندگی یا عدم بندگی در دنیاست. انسان که امتحان‌دهنده است در هر امتحانی می‌بایست که برای بهره‌گیری از آثار آن تنها به فکر ارایه‌ی جواب درست به امتحانات الهی باشد و به چیزی دیگری نپردازد؛ مانند یک دانش‌آموز در جلسه‌ی امتحان حضورداشته باشد و تنها در فکر جواب صحیح به سؤالات امتحان باشد. پس بر انسان لازم است که خود را متصف به اوصاف عبودیت کند و حقوقی پروردگارش را قائم بدارد (حامدی، ۱۳۸۶، ص ۱۳).

ابتلاء و آزمایش سنت دعوت اسلامی

برادر دعو‌ت‌گرم! بدان که خداوند مسلماً شما را آزمایش می‌کند و راه بهشت مملو از قربانی‌هاست و پارچه‌های بدن انسان‌های که به دست ظالمان قطع گردیده و راهی است که در آن خون‌ها ریخته شده است تا این‌که خوب را از بد جدا کرده و به‌جز خوبان دیگران را نگذارد چنان‌که الله تعالی می‌فرماید: ﴿لَيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ (الأنفال: ۳۷) (تا الله ناپاک را از پاک جدا سازد). و می‌فرماید: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ (آل عمران: ۱۴۲) (آیا چنین پنداشتید که (تنها با ادعای ایمان) وارد بهشت خواهید شد، در حالی که خداوند هنوز مجاهدان از شما و صابران را مشخص نساخته است؟!).

در حدیث رسول اکرم صلی الله علیه و سلم آمده است که؛ سئل الرسول «أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً؟ قَالَ: الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَلَا مَثَلُ، فَيَبْتَلِي الرَّجُلَ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ، فَإِنْ كَانَ دِينُهُ صُلْبًا اشْتَدَّ بَلَاؤُهُ، وَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رِقَّةٌ ابْتَلِيَ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ، فَمَا يَبْرَحُ الْبَلَاءُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَتْرُكَهُ يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ مَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ» (ترمذی، ۱۴۳۰هـ ج ۴، ص ۴۰۶) (از رسول خدا صلی الله علیه و سلم سؤال شد که کدام دسته از مردم شدیدترین بلاها را دارند؟ فرمود: آزمایش و امتحان انبیاء از همه سخت‌تر و شدیدتر است و پس از انبیاء آن‌هایی که در مراتب بعدی قرار گرفته اند مانند: اصحاب و اتباع و... پس انسان به اندازه‌ی قوت دینداریش ابتلاء می‌شود. اگر دینش محکم باشد بلایش شدید است. بلا پیوسته بر مؤمن وارد می‌شود تا زمانی که انسان مسلمان بر روی زمین راه می‌رود و گناهی برایش باقی نماند).

از این حدیث معلوم می‌شود انسان مورد ابتلاء و آزمایش قرار می‌گیرد حتی اگر از بهترین‌ها هم باشد مانند: انبیاء علیهم‌السلام و آنان از ابتلاء چنان لذت می‌بردند مانند که دیگران از نعمت‌ها لذت می‌برند و اگر به بلا گرفتار نمی‌شدند گمان اله بودن به ایشان می‌شد و آن‌ها درس صبر و استقامت بر بلا را به امت خود دادند. هراندازه ابتلاء و آزمایش سخت شود انسان مسلمان به همان مقدار بسوی خداوند متعال تضرع نموده و پناه می‌برد.

اما این ابتلاء و آزمایش برای چیست؟ خداوند دل و درون همه را به خوبی می‌داند و بر آینده همه آگاه است. سید قطب (رحمه‌الله) در جواب این سؤال چنین می‌فرماید: «انسان‌ها خود شان به اندازه‌ی خالق‌شان، خود را نمی‌شناسند، پس لازم است حقایق درونی خود را آن چنان که هستند، برای‌شان مکشوف گردد، تا آن را مورد انتفاع قرار دهند. همین ابتلاء و آزمایش، در زمانی خوشی و ناخوشی، نعمت و تنگدستی، رفاه و سختی همه این‌ها، پوشیدگی‌های نفس را مکشوف می‌سازد. آنچه را که مجهول باشد برای صاحبان نفوس آشکار می‌کند» (قطب، ۱۳۷۹، ص ۲۹).

انواع ابتلاء و آزمایش در راه دعوت اسلامی

الله متعال پیامبران خود را به وسیله امت شان آزمایش می‌کند، امت‌ها را به وسیله پیامبران، حکام را به وسیله رعیت، رعیت را به وسیله حکام، قوی را به مقابل ضعیف، ضعیف را به مقابل قوی، غنی را به فقیر، فقیر را به غنی، صحت‌مند را به صحتش، مریض را به مریضی‌اش، زارع را

به زراعتش، تاجر را به تجارتش، صنعتگر را به صنعتش و هر کس به اندازه ایمانش مورد ابتلاء و آزمایش قرار می‌گیرد. ابتلاء را به‌طور عام برای مؤمنین و به‌طور خاص برای رهروان دعوت اسلامی به بررسی می‌گیریم، ابتلاء و آزمایش به‌طور عام برای مؤمنین بدو نوع است.

أ. ابتلاء و آزمایش با خیر و نیکی

آزمایش با خیر مثل دادن نعمت، ثروت، آسایش و رفاه، سلامتی و بی‌نیازی، الله متعال انسان را به این نعمت‌ها ابتلاء و آزمایش می‌کند که چه کسی در برابر این همه مواهب الهی سپاس می‌گذارد و چه کسی ناسپاسی می‌کند. خدای تعالی فرموده اند: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِيَبْلُوَهُمْ آيُهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (الکهف: ۷) (ما آنچه را روی زمین است زینت آن قرار دادیم، تا آن‌ها را بیازماییم که کدام شان بهتر عمل می‌کنند). می‌توان گفت بزرگ‌ترین و سخت‌ترین آزمایش بندگان نعمت و منحت خداوندی است و چه حکیمانه فرموده است فاروق اعظم، عمر بن خطاب رضی الله عنه می‌فرماید: «بلینا بالضراء فصرنا و بلینا بالسراء فلم نصبر» (عبادی، ص. ۸) (به زیان آزموده شدیم و شکیبایی کردیم و به نعمت آزموده شدیم و شکر نعمت را به جا نیاوردیم).

ب. ابتلاء و آزمایش با شر و بدی

مصادیق ابتلاء به بدی در زندگی انسان‌ها زیاد است، ولی برای نمونه مواردی را می‌آوریم: چنانچه الله متعال می‌فرماید: ﴿وَلَيَبْلُوَنَّكُمْ بَشِيرٌ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ﴾ (البقره: ۱۵۵) (و یقیناً شما را با چیزی از قبیل ترس و گرسنگی و کاهش اموال و جان‌ها و میوه‌ها (محصولات و فرآورده‌ها) می‌آزماییم و به شکیبایان مژده بده). در جای دیگر می‌فرماید: ﴿لَيَبْلُوَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾ (آل عمران: ۱۸۶) (حتماً در مال‌های تان و جانهای تان آزموده خواهید شد). وگاهی مردم با گفتار و رفتار خود، یا جنایتی که بر جان یا مال و یا خانواده و یا آبروی او صورت می‌گیرد آزموده می‌شود. دشمنانش تارهایی از تهمت و یاهوها را در اطراف او می‌تند، چیزی که وی از آن پاک و کاملاً به دور و بی‌اطلاع است به او نسبت می‌دهند.

ابن قدامه مقدسی می‌گوید: (بالاترین مرتبه‌ی صبر، صبر بر آزار مردم است). گاهی انسان به فرد ستمگری آزموده می‌شود که هرازگاهی او را می‌ترساند و تهدیدش می‌کند، گاهی

به وسیله فرزندان نافرمان و بد و یا به وسیله همسر بد اخلاق که زندگی را بر او تلخ کرده و آرامش را از او گرفته مورد آزمایش قرار می گیرد، چنان که در زندگی نوح علیه السلام رخ داد؛ وی به وسیله فرزندی و همسر کافرش به سختی مورد امتحان قرار گرفت (عبادی، ص ۲۷).

انواع ابتلاء و آزمایش دعوتگران در راه دعوت اسلامی

رسول خدا صلی الله علیه و سلم در یکی از احادیث خود، بسیار زیبا و نیکو مبارزه طلبی ها و رفتاری هایی را که دامن گیر مؤمنان و دعوتگران و مجاهدان راه خدا می شود، بیان می کند و می فرماید: «الْمُؤْمِنُ بَيْنَ خَمْسَةِ شِدَائِدٍ: مُؤْمِنٌ يَحْسَدُ وَمَنَافِقٌ يَبْغِضُهُ وَكَافِرٌ يَقَاتِلُهُ وَشَيْطَانٌ يَضِلُّهُ وَنَفْسٌ تَنَازَعُهُ» (سیوطی، ۱۴۳۱ هـ، ج ۲۲، ص ۹۶) (مسلمان در بین پنج رفتاری قرار دارد: مسلمانی که به او حسادت می ورزد؟ منافقی که کینه او را به دل می گیرد و کافری که به او می جنگد، شیطانی که او را گمراه می کند و نفسی که با او در نزاع و کشمکش است).

أ. مسلمانی که به او حسادت می ورزد.

حسادت یک مرضی قلبی کشنده است؛ اگر آدمی به راه راست برنگردد و توبه نکند و رحمت خدا شامل حالش نباشد، این حسادت ایمانش را از بین ببرد. رسول الله صلی الله علیه و سلم چه زیبا فرموده است: «دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ، هِيَ الْحَالِقَةُ، لَا أَقُولُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ وَلَكِنْ تَحْلِقُ الدِّينَ» (ترمذی، ۱۹۹۸، ج ۴، ص ۲۴۵) (از میان بیماری های ملت های که قبل از شما بوده اند، دو بیماری به شما سرایت کرده است: حسد و کینه و کینه برنده است، اما نه برنده (مو) بلکه برنده دین). در جای دیگر می فرماید: «إِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ» (ابن ابی شیبہ، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۱۰۹۶) (حسد، حسنات و نیکی ها را از بین می برد همچنان که آتش، هیزم را می سوزاند).

دعوت اسلامی در گذشته و حال، شاهد حوادث فجیع و غم انگیز بوده که (حسادت) بارزترین علت و سبب آن بوده است. اما نه حسادت دشمنان، بلکه حسادت دوستان و نزدیکان.

دعوتگران مسلمان به این گروه از افراد به توشه نماز و صبر متوسل شوند و به این فرموده رسول خداوند متعال گوش جان بسپارند: «وَمَا مِنْ جَرَعَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ جَرَعَةِ غِيظٍ يَكْظُمُهَا عَبْدٌ، مَا كَظَمَهَا عَبْدٌ لِلَّهِ إِلَّا مَلَأَ اللَّهُ جَوْفَهُ إِيْمَانًا» (ابن حنبل، ۱۴۱۶، ج ۳، ص ۳۱۷) (هیچ جرعه ای نزد خداوند محبوب تر از جرعه خشمی نیست که بنده ای آن را فرومی خورد، هر بنده ای که جرعه

خشمی را به خاطر خشنودی خدا فروخورد، خداوند به پاس آن، درونش را از ایمان و اعتقاد مملو و سرشار می گرداند).

ب. منافقی که کینه‌ی او را به دل دارد.

مشکل دومی که دعوتگران اسلام با آن روبرو هستند، بغض و کینه منافقین و دسیسه‌های آنان است. منافقین در هر زمان و مکان وجود دارند و ریشه در تاریخ دارند، برخی از منافقین به خاطر به دست آوردن مصالح دنیوی، به نفاق متوسل می شوند و خود را در زیر لفافه دین و تقوی استتار می کنند تا به مراد و مقصود خود دست یابند.

برخی دیگر از آنان، به انگیزه‌های شخصی و یا به امر و دستور دیگران به پراکنده ساختن صفوف مسلمین، ضربه زدن به آنان و شعله‌ور کردن آتش فتنه در میان آنان برمی خیزند. نفاق برای برخی دیگر از ایشان، به صورت یک خصلت زشت و طبیعت ثابت و اصیلی درآمده است که جدا شدن از آن، امری محال یا دشوار به نظر می رسد و تعداد دیگر ایشان به این دلیل متوسل به نفاق می شوند که از مناصب و امتیازات حکام و سردمداران برخوردار شده و از هجوم یورش آنان در امان باشند. برخی دیگر از آنان، به آن دلیل دست به نفاق زنند، تا از متاع و کالایی ناپایدار و جاه و مقامی باطل بهره‌مند شوند، در نتیجه دین شان را به دنیا می فروشند. (یکن، ۱۳۹۲، ص ۳۹).

پیامبر خداوند متعال صفات و علامات منافقین را در حدیث چنین بیان می دارند: «آیَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا أَوْثَمِنَ خَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ» (بخاری، ۱۴۲۲، ج ۳، ص ۱۸۰). (نشانه منافق سه است: هنگام سخن گفتن، دروغ گوید و هرگاه به او اطمینان و اعتماد شود، خیانت و رزد و چون وعده کند، بدپیمانی نماید).

در طول تاریخ دعوتگران و مجاهدان اسلام به این گروه از مردم ابتلاء شده است. آنان به قصد تخریب دعوت شایعات، تهمت و بر چسپ‌های ناروایی را به دعوتگران می زنند. گاهی اوقات همین منافقین ناموس و شرف، امانت و صداقت، دین و علم دعوتگران و هر آنچه را که بدان افتخار می کنند، لکه‌دار کرده زیر سوال می برند تا از این طریق آتش خشم و کینه‌ای که از آن‌ها در دل دارند، خاموش نمایند ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُنِيرٌ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ (الصف: ۸) (آنان می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش سازند؛ ولی خدا نور

خود را کامل می کند هر چند کافران خوش نداشته باشند!).

ج. کافری که با او می جنگد

محنت و مصیبت سوم که بخصوص در این زمان متوجه دعوتگران اسلام است، دسیسه ها و مشکلات و سیاست های است که از جانب کفار یکی پس از دیگری در زندگی دعوت و دعوتگران ظاهر می شود. طاغوت ها با شهید کردن دعوتگران، شقاوت و بدبختی ابدی را برای خویش بیمه کرده اند: ﴿وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا﴾ (البقره: ۲۱۷) (مشرکان) پیوسته با شما خواهند جنگید تا اگر بتوانند شما را از آئین خود برگردانند).

سید قطب رحمه الله می فرماید: (دشمنان این آئین اموال خود را خرج می کنند و همه تلاش و توان خود را صرف می کنند و تمام نیرنگها و دروغ و کلک های خویش را بکار می گیرند، برای بازداشتن دیگران از این آئین و ایجاد گردنه ها و دست اندازها بر سر راه پیشروی و پیشرفت این دین و در راه جنگ با گروه مسلمانان در همه نواحی زمین در هر زمانی که باشد) (قطب، ۱۳۸۷، ج ۳، ص ۳۰۲).

در اینجا لازم است به مکاید و تدابیر دشمنان در مورد غفلت های مان نگاهی بی اندازیم: زویمر رهبر مبلغان مسیحی در خطابه ای که در قدس شریف انجام داد خطاب به مبلغان مسیحی خود گفت: لاسالت مهمی که دولت های مسیحی برای تبلیغ در بلاد محمدی بر عهده شما نهاده اند مسیحی کردن مسلمانان نیست چراکه در این روش تکریم و هدایت آنها حاصل می شود اما تلاش شما باید برای خارج کردن مسلمانان از اسلام باشد به طوری که بین آنها و الله هیچ ارتباطی باقی نماند) (سالم، بی تا، ص ۳۷).

بناء جنگ بین کفر و ایمان ریشه در تاریخ دارد و جنگی است قدیم، به قدمت تاریخ بشریت، تا زمانی که زندگی وجود داشته باشد و تا روزی که خداوند این زمین و آنچه که بر روی آن زندگی می کنند، به خزانه ی خود برمی گرداند وجود خواهد داشت. جنگی است تلخ و دشوار، زیرا جنگ بین دو چیز متضاد است.

د. شیطانی که او را گمراه می کند

مشکل چهارم در برابر دعوتگران، مکاید و انحرافات شیطان است. این مشکل از تمامی مشکلاتی که تاکنون از آنها سخن گفته ایم شدید تر و کشنده تر است. حتی سرچشمه تمام بلایا،

مشکلات و انحرافات دیگر است.

دعوتگر و مجاهد در برابر تمام مشکلات خارجی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره مقاومت می‌کند به شرط که در مقابل هوی و شیطان، ضعف و سستی از خود نشان ندهد. شیطان بزرگ‌ترین دشمن مؤمنین است تا ایمان و حیات وجود داشته باشد از مکر و وسوسه دست برنمی‌دارد. ﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ (ص: ۸۲) گفت: «به عزت سوگند، همه آنان را گمراه خواهم کرد». دعوتگران اسلام باید بیشتر مراقب و مواظب شیطان باشند، زیرا شیطان سرسخت‌ترین دشمن و مکارترین مکاران است. خطر نفوذ شیطان و وسوسه‌های او از آن جهت است که هر راهی را که برای او بند کند، از راهی دیگر وارد می‌شود و هر دری را به او ببندی، از در دیگر وارد می‌شود. پیامبر خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِّنْ أَيْدِي أَدَمَ فَجَرَى الدَّم» (بخاری، ۱۴۲۲، ج ۹، ص ۷۰) (شیطان همچون خون در بدن انسان جاری است). راه‌هایی که شیطان در قلب دعوتگر وارد می‌شود عبارت‌اند از: خشم و عصبانیت، شهوت، عجله و شتاب‌زدگی، حسد، بخل، تکبر و سوء ظن نسبت به مسلمانان می‌باشد (یکن، ۱۳۹۲، ص ۹۳). همچنان از دروازه‌های چون حب دنیا، زرق و برق آن، وسوسه، جدال روحی و روانی، از ترس و خوف وارد شده و به این ترتیب در نفس دعوتگر اثر گذاشته، کم‌کم او را از مسیر جهاد و دعوت دور می‌کند. اگر یک مؤمن و دعوتگر می‌خواهد که راه را برای نفوذ شیطان به بندد، همیشه باید به خدا پناه ببرد، در ذکر آن استمرار نماید و او را مراقب خود بداند و عبادات خود را نیکو انجام دهد.

هـ نفسی که با او در نزاع و کشمکش است

مشکل پنجم که دعوتگران با آن مواجه می‌شوند، مشکل نفس و کشمکش‌ها، مکاید و مکرها آن است. خداوند می‌فرماید: ﴿وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (یوسف: ۵۳) (من هرگز خودم را تبرئه نمی‌کنم، که نفس (سرکش) بسیار به بدی‌ها امر می‌کند؛ مگر آنچه را پروردگارم رحم کند! پروردگارم آمرزنده و مهربان است).

دعوتگر باید قبل از محاسبه دیگران به محاسبه و محاکمه نفس خویش بپردازد و قبل از آن که برای تربیت دیگران اقدام کند، باید خود را تربیت نماید، پیش از آن که به دیگران نیکی و

احسان کند، باید با خود از در احسان و نیکی وارد شود. حضرت علی رضی الله عنه در یکی از توصیه‌های خود می‌فرماید: (هر کس وظیفه پیشوایی و امامت مردم را به عهده گیرد، قبل از آن‌که به تربیت دیگران بپردازد، باید خود را تربیت کند، در این مسیر قبل از آن‌که از زبانش استفاده کند، باید از سیرت و اخلاق نیکوی خویش یاری بطلبد) (یکن، ۱۳۹۲، صص ۹۷-۱۱۹). پس اگر دعوتگر مسلمان نفس خود را به لباس تقوی، دین، ترهیب و ترغیب مهار نکند، هم‌چون اسبی سرکش، صاحبش را پایین انداخته، او را به هلاکت می‌رساند.

حکمت‌های ابتلاء و آزمایش

آنچه که از مطالعه آیات و احادیث به دست آمده به برخی از حکمت‌های ابتلاء اشاره می‌شود و موارد ذیل است:

أ. پرورش دادن و آشکار نمودن استعدادها و قابلیت‌های انسان:

یکی از فلسفه‌های آزمایش الهی، پرورش استعدادها و نهفته انسان و برآمدن گوهرهای درونی اوست. آدمی در کوره آزمایش الهی همانند سنگ معدنی می‌ماند که در کوره‌های آتشین نهاده می‌شود تا ناخالصی‌های آن جدا گردد و ذرّ گران‌بهای او آشکار شود. قرآن مجید به این حقیقت اشاره دارد و بدان تصریح می‌کند: ﴿وَلَيَبْلُغَنَّ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلَيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ (آل عمران: ۱۵۴) (تا خداوند، آنچه در سینه‌های‌تان پنهان دارید، بیازماید؛ و آنچه را در دل‌های شما (از ایمان) است، خالص گرداند؛ و خداوند از آنچه در درون سینه‌هاست، با خبر است). بنابراین اگر امتحان و آزمایش در کار نبود کمالات نهفته در درون افراد به صورت گنج پنهانی باقی می‌ماند و خود را نشان نمی‌داد.

ب. مشخص شدن غایت و هدف

ابتلاء برای تعیین هدف نقش مؤثری دارد، هدف یا جهنم است که برای کافران است و یا بهشت است که برای مؤمنان است و این هدف با امتحان و آزمایش میسر می‌شود. خدای سبحان می‌فرماید: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ (آل عمران: ۱۴۲) (آیا چنین پنداشتید که وارد بهشت خواهید شد، در حالی که خداوند هنوز مجاهدان از شما و صابران را مشخص نساخته است؟).

ج. تبیین میزان پاداش‌ها و مجازات‌ها

شکی نیست تنها داشتن صفات درونی، میزان پاداش و کیفر نیست بلکه تا صفات نیک و بد آدمی ظاهر نشود هرگز نمی‌توان فردی را به صفات درونی او کیفر و پاداش داد و این صفات به وسیله رفتارها و کردارهای آدمی آشکار می‌گردد و ظهور آن بدون این که انسان در بوته آزمایش و امتحان قرار نگیرد امکان‌پذیر نیست و این خود یکی از انگیزه‌های امتحان خداوند است خدای تعالی فرموده اند: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (کهف: ۷) (ما آنچه را روی زمین است زینت آن قرار دادیم، تا آن‌ها را بیازماییم که کدام شان بهتر عمل می‌کنند)

د. تمایز میان انسان‌های پاک و ناپاک و مدعیان حقیقی از مدعیان دروغین

انگیزه دیگری که در آیات قرآنی بر آن اشاره شده پاک نمودن صف مؤمنین از منافقین است؛ زیرا در جامعه‌ای که همه‌کس خود را مدعی اصلاح و نیکوکاری می‌دانند، بهترین ابزار برای شناساندن چهره واقعی افراد آزمایش‌های الهی است. علامه ابن جوزی رحمه‌الله می‌فرماید: (کسی که آرزو دارد که سلامت و عافیتش همواره برقرار بماند و هیچ‌گاه مورد آزمایش قرار نگیرد نه معنای مکلف بودن را فهمیده و نه اسلام را شناخته است هر نفسی باید درد و رنج ببیند، کافر باشد یا مسلمان، انسان همیشه در فراز و نشیب حرکت می‌کند گاهی نعمت و گاهی ابتلاء، آدم که روزی فرشتگان برایش سجده کردند زمانی هم فرارسید که از بهشت اخراج شد). خداوند متعال می‌فرماید: ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ (آل عمران: ۱۷۹) (چنین نبود که خداوند، مؤمنان را به همان گونه که شما هستید واگذارد؛ مگر آنکه ناپاک را از پاک جدا سازد). و می‌فرماید: ﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ (العنکبوت: ۳) (به راستی کسانی را که پیش از آن‌ها بودند آزمودیم، پس باید خداوند کسانی را که راست گفته اند و کسانی را که دروغ گفته اند مشخص کند).

هـ. پاکیزگی از گناه

از طریق ابتلاء و آزمایش الله متعال می‌خواهد تا بندگان مؤمنش را از گناهان پاک کند و درجات شان را بالا ببرد پیامبر صلی الله علیه و سلم فرمودند: «مَا يَزَالُ الْبَلَاءُ بِالْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنَةُ

فِي نَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَمَالِهِ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَمَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ» (ترمذی، ۱۹۹۸، ج ۳، ص ۱۸۰). (پیوسته مرد و زن مؤمن در جان و فرزند و مالش مورد آزمون قرار می‌گیرد، تا روزی که خدا را ملاقات کنند (مرگشان فرارسد) درحالی که گناهی بر او نیست (از گناه پاک شده است). از این حدیث مبارک برداشت می‌شود که بلاء برای مؤمن سبب بخشش گناهان او می‌شود و در حال بمیرد که اصلاً بر او گناه نباشد زیرا به سبب ابتلاءات از بین رفته است.

فواید ابتلاء و آزمایش در راه دعوت اسلامی

أ. توکل و اعتماد دعوتگر را به الله متعال زیاد می‌کند

یکی از فواید ابتلاء و آزمایش این است که به انسان درس توحید، ایمان و توکل را می‌دهد و برای نفس انسان به‌طور عملی می‌فهماند که موجود ضعیف و مسکین هستی و نباید دچار کبر، غرور و غفلت شوی و باید در هر کار توکل به خداوند متعال داشته باشی آن طور که مستحق توکل کردن هم است (شعود، بی‌تا، ج ۴، ص ۵۰). ابن قیم رحمه‌الله می‌فرماید: (اگر الله متعال بندگان خود را به دواي ابتلاء و آزمایش تداوی نکند آن‌ها به طغیان و سرکشی رو می‌آورند. الله سبحانه و وقتی که به بنده‌ی خود اراده‌ی خیر را داشته باشد او را دواي ابتلاء و آزمایش می‌نوشاند و آنچه از دواء مضر باشد استفراغ می‌نماید و باقی‌مانده‌ی آن پاک و صفا است و او را پاک و صفا می‌کند. از این طریق هدف موجدیت خود را در دنیا می‌فهمد که عبودیت و بندگی است و به ثواب آخرت می‌رسد که او روئیت و قربت پروردگار می‌باشد) (جوزی، ۱۴۱۵، ج ۴، ص ۱۷۹).

ب. ابتلاء و آزمایش نشانه‌ی محبت الله به بنده مؤمن و دعوتگر است

از فواید دیگر ابتلاء این است که الله متعال انسان را دوست دارد. پیامبر صلی الله علیه و سلم می‌فرمایند: «من یرد الله به خیراً یصب منه» (دارمی، ۱۴۰۸، ج ۷، ص ۱۶۷). (کسی که خداوند در باره او اراده خیر داشته باشد آزمایش می‌کند) یکی از علماء می‌فرماید: (کسی که خداوند او را برای بهشت آفریده همیشه دچار مشکلات و سختی‌ها خواهد شد). پیامبر خدا صلی الله علیه و سلم می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ قَوْمًا ابْتَلَاهُمْ، فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا، وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السُّخْطُ» (ترمذی، ۱۹۹۸، ج ۴، ص ۱۷۹) (خداوند متعال هرگاه قومی را دوست بدارد آن‌ها را آزمایش می‌کند، پس هر که به این بلا و آزمایش الهی راضی و خشنود باشد، خداوند نیز از او راضی خواهد شد و هر که ناسپاس و ناراضی باشد، خداوند نیز از او ناراضی خواهد بود).

ج. حقارت دنیا در نزد بنده ابتلاء شده

ابتلاء و آزمایش ظاهر کننده حقیقت دنیا و ناچیزهای دنیا است و این را به انسان وانمود می‌کند که دنیا متاع فریبنده‌ی می‌باشد و زندگی صحیح و کامل ماورای این دنیا است که آن جهان آخرت نام دارد، که در آن مریضی و خستگی و جود ندارد (شهود، بی تا، ص. ۵۱). پس برای آن‌چه از متاع دنیا از دست دادی ناراحت نباش، حوادث دنیا زودگذر، سخن گفتن از آن غم‌آور، اندیشیدن در باره آن ملال‌آور است، هرکسی در دنیا به اندازه‌ی که برای آن غم می‌خورد عذاب می‌بیند. حضرت ابوالدرداء می‌فرماید: (برای بی ارزش بودن دنیا همین قدر کافی است که معصیت و نافرمانی خداوند جز در این دنیا انجام نمی‌گیرد، برای حصول آنچه در نزد خداوند است ترک دنیا لازم است. ﴿وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ (العنکبوت/۶۴) (و زندگی جهان آخرت زندگی (راستین) است اگر می‌دانستند). اما این دنیا پر از مشکلات و ناراحتی و خستگی می‌باشد ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾ (البلد/۴) (ما آدمی را برای رنج و محنت آفریده‌ایم (نه برای راحت و آسایش). انسان در محنت و سختی قرار دارد و آغاز آن در تاریکی رحم مادر و ضیق بودن آن می‌باشد و همان‌طور مردن و بعد از آن‌چه. همچنان این آیه تسلی‌بخش پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم در قبال سختی‌هایی است که از سوی قریش می‌بینند و انگیزشی برای ایشان بر تحمل این سختی‌هاست.

د. تا مؤمن و دعوتگر سپاس‌گذاری نعمت‌های خداوند را کند

ابتلاء و آزمایش ارزش نعمت صحت و عافیت، ثروت و قدرت، همسر و فرزندان، زمان و وقت را که سال‌های زیادی از آن برخوردار بودیم و قدرش را نمی‌دانستیم به ما یادآور می‌شود. مصائب و مشکلات انسان را به یاد الله که نعمت دهنده است می‌اندازد، باعث می‌شود که انسان شکر و سپاس الله متعال را در مقابل نعمت‌هایش بکند و اعمال و رفتار نیک خود را مضاعف گرداند (شهود، بی تا، ص ۵۱).

عوامل موفقیت ابتلاء و آزمایش در راه دعوت اسلامی

راه دعوت اسلامی طولانی و صعب‌العبور است و نیاز به توشه دارد تا داعیان را در این راه ماندگار و استوار گرداند و بهترین توشه در این راه همانا صبر و استقامت، ایمان به پیروزی و هدف، تقوی و پرهیزگاری می‌باشد.

ا- صبر و استقامت

اولین کاری که انسان مؤمن در اثنای ابتلاء و آزمایش خداوند در آیات قرآنی و احادیث پیامبر صلی الله علیه و سلم به آن توصیه شده است صبر می باشد. صفتی که می توان آن را کلید موفقیت در دعوت نامید آن صبر و استقامت است. صبر واژه فراخ است و مفاهیم زیادی دارد و فعالان راه خدا باید از لحاظ تمام مفاهیم آن، دارای صفت صبر باشند. مفهوم صبر آن است که آدم با سختی ها و مصیبت ها مردانه وار روبه رو شود و در راه رسیدن به هدف، هر سختی و مشکلی را با کمال آرامش و شکیبایی تحمل کند.

آدم زودرنج و حساس نباشد، زیرا با سخنان و رفتار آزاردهنده ی دوستان و هم سفرانش روبه رو می شود اگر بردبار و تحمل کننده نباشد از ادامه مسیر بازمی ماند.

نوع دیگر از صبر آن است که در مقابل تمام وسوسا و تحریک های شیطان و خواسته های نفس مبارزه کند، دست رد بر سینه تمام لذت ها و گناهان بزند و از زرق و برق دنیای پرستان اندک حسرت به دل راه ندهد، از هر ضرر و زیان نیکی، راستی و محرومیت های حاصل از آن استقبال کند.

صبر از لحاظ تمام این معانی و مفاهیم، کلید موفقیت است. عمیر بن حبیب به فرزندش وصیت نموده و می فرمود: (اگر می خواهید به نیکی ها امر کرده و از بدی ها منع کنید، خویشتن را بر شکیبایی در برابر آزار و اذیت ها آماده کنید و به اجر و پاداش الهی اعتماد داشته باشید؛ چون کسی که به پاداش خداوند اعتماد داشته باشد، شکنجه و اذیت متضرش نمی کند) (امین، ۱۳۹۵، ص ۷۷). رسول خدا صلی الله علیه و سلم می فرماید: (إِنَّ الْمُسْلِمَ الَّذِي يَخَالُطُ النَّاسَ، يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ أَفْضَلُ مِنَ الَّذِي لَا يَخَالُطُ النَّاسَ، وَلَا يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ) (بیهقی، ۱۴۱۰، ج ۷، ص ۱۲۷). (مسلمانی که با مردم می آمیزد و آزارهای شان را تحمل می نماید، بهتر از کسی است که از مردم خود را دور می سازد و آزارهای شان را هم تحمل نمی کند).

ابن جوزی می گوید: مبدا از طولانی شدن مرحله آزمایش و ابتلا زبان به شکوه بگشاید و از دعا و نیایش خسته شوید، همانا شما آزمایش خواهید شد و چنانکه صبر و استقامت پیشه کنید، در حقیقت عبادت و پرستش خداوند را انجام داده و از اجر و پاداش آن برخوردار خواهید شد و از رحمت خدا ناامید مشوید هر چند دوران ابتلاء و محنت به طول بینجامد و تنها کسانی

دوران آزمایش و امتحان را طولانی می‌بینند که یأس و ناامیدی در دل آن‌ها رخنه کرده باشد (بلالی، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۱۶۶).

ب - ایمان به پیروزی و هدف

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (المجادله: ۲۱) (خداوند چنین مقرر داشته که من و رسولانم پیروز می‌شویم؛ چراکه خداوند قوی و شکست‌ناپذیر است!). ابن کثیر می‌گوید: (خداوند در کتاب ازلی خود چنین حکم و مقدر ساخته که محمد صلی الله علیه و سلم، پیامبران و بندگان مؤمن در دنیا و آخرت پیروز و فاتح اند) (ابن کثیر، ۱۴۲۰، ج ۸، ص ۵۳).

سید قطب درباره ایمان به پیروزی و هدف می‌گوید: (این وعده راستین خدا است، وعده راستینی که انجام پذیرفته است و قطعاً انجام می‌پذیرد و شده است و حتماً می‌شود، هرچند که گاه‌گاهی این وعده راستین در ظاهر انجام نمی‌پذیرد و خلاف قضیه صورت می‌گیرد. آنچه عملاً روی داده است این است که ایمان و توحید برکفر و شرک پیروز گردیده است و باور به خدا در این زمین استقرار پذیرفته است. مؤمن به وعده یزدان به عنوان حقیقتی می‌نگرد که روی می‌دهد) (قطب، ۱۳۸۷، ج ۱۴، ص ۴۴۸). الله متعال می‌فرماید: ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ (المائده/۵۶) (و کسانی که ولایت خدا و پیامبر او و افراد باایمان را بپذیرند، پیروزند؛ زیرا) حزب و جمعیت خدا پیروز است). پس دعوتگر ایمان کامل به پیروزی و هدف خود داشته باشد که روزی در روی زمین قدرت و سلطه پیدا می‌کند و به عنوان جانشین خدا به حاکمیت می‌رسد.

ج - تقوی و پرهیزگاری

تقوی، به معنای اینکه بترسیم از خشم و عذاب الله تعالی به ترک کردن شرک و گناه، اخلاص در عبادت خود داشته باشیم و پیروی از شریعت الله بکنیم. چنانچه ابن مسعود رضی الله عنه می‌فرماید: (اینکه عمل بکنیم به طاعت الله، امید به ثواب الله داشته باشیم، معصیت الله را ترک بکنیم و از عذاب الله بترسیم). اصحاب رسول الله صلی الله علیه و سلم به‌طور کامل شناخت از این کلمه و التزام به احکام، مقتضیات و لوازم آن داشتند (صلابی، ۱۴۲۲، ص ۱۹۸). الله متعال

با پرهیزگاران است و عملی را می‌پذیرد که تقوی و اخلاص در آن موجود باشد. می‌فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ (النحل: ۱۲۸) (خداوند با کسانی است که تقوا پیشه کرده‌اند و کسانی که نیکوکارند). رسول خدا صلی الله علیه و سلم امیران خود را وصیت به تقوی می‌کردند: «إذا أمر أميراً على جيش أو سرية أوصاه في خاصته بتقوى الله ومن معه من المسلمين خيراً» (قشیری، ۱۳۳۴، ج ۳، ص ۱۳۵۷). (وقتی که امیر را بر غزوه و سریه تعیین می‌کردند او را به‌طور خاص و کسانی که از مسلمانان به همراه ایشان می‌بودند به تقوی الهی وصیت می‌کردند). حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه نامه‌ی را به‌سوی خالد بن ولید رضی الله عنه که در مقابل دشمنان جهاد می‌کرد فرستاد و در آن چنین فرمودند: ای خالد تراست که تقوی الهی را پیشه خود کنی و این تقوای الله را به دیگران هم ایثار بکنی، چراکه تقوی الله مهمترین وسیله‌ی پیروزی شما در مقابل دشمنان می‌باشد. امیرالمؤمنین عمر رضی الله عنه نامه‌ی را به‌سوی سعد بن ابی وقاص روان می‌کند که در آن نامه چنین آمده است: اما بعد ای سعد تو و لشکر همراه تو در همه حال تقوی الله را پیشه کنید، زیرا تقوی الله بزرگترین و قوی‌ترین وسیله‌ی پیروزی شما در مقابل دشمنان می‌باشد، خداوند مؤمنین را به خاطر که دشمنان گناه و معصیت انجام می‌دهد آنان را پیروز می‌کند اگر چنین نباشد ما را بر دشمن پیروزی نیست، چراکه تعداد ما به‌اندازه‌ی تعداد آنان نیست و وقتیکه به انجام گناه مثل آنان باشید پس آنان بر شما پیروز می‌شوند (عمری، ۱۴۲۲، ص ۳۰۳).

نتیجه‌گیری

بعد از مرور و بررسی منابع این تحقیق دریافت که ابتلاء و آزمایش از سنت‌های تغییرناپذیر الله تعالی در مسیر دعوت اسلامی به شمار می‌رود و تمامی پیامبران الهی، صحابه، تابعین، علما، مجاهدین و دعوتگران در مراحل مختلف با انواع آزمون‌ها و سختی‌ها مواجه بوده‌اند. آزمایش پروردگار برای مؤمنان وسیله‌ی است برای تجدید ایمان، تقویت صبر و استقامت، تمییز میان انسان‌های مخلص و منافق و آماده‌سازی دعوتگران برای پذیرش مسئولیت‌های بزرگ‌تر می‌باشد. این تحقیق بیانگر آن است اگر به آزارها، فشارها و دشواری‌های راه دعوت، دعوتگر به صورت آگاهانه و مبتنی بر ایمان مواجه شود، می‌تواند زمینه‌ساز رشد معنوی، پایداری و تحقق اهداف دعوت الهی گردد.

از این رو، شناخت فلسفه ابتلاء الهی و الگو گیری از سیره سلف صالح در وقت روبه رو شدن آن، در عصر حاضر برای رهروان راه دعوت اسلامی امر ضروری می باشد و نقش اساسی در موفقیت دعوت و استمرار آن در شرایط مختلف ایفا می نماید

چه خوب است یک دعوتگر و فرد مسلمان در زمان بلاها آدابی چون؛ صبر، محاسبه نفس و نقد خود، عبرت از اشتباهات گذشته، امید و تلاش را روی دست بگیرد و به وسایل همچون دعا و تضرع، توبه و استغفار، ارتباط تنگاتنگ با پروردگار، اختیار نمودن جانب تقوا و توکل، ایمان محکم به پیروزی و هدف متوسل شود و گمان نیک به پروردگار داشته که سرانجام هر نیکی مؤفقیّت است.

این تحقیق به روی فوائد و حکمت های امتحانات الهی پرداخته و اسباب و عوامل را جهت موفقیت داعیان اسلامی در این راه معرفی کرده است و به نمونه های از بندگان شایسته خداوند که مورد ابتلاء و آزمایش قرار گرفته اند و مؤفقانه از این مسیر کامیاب برآمده اند نپرداخته است. خوب است که محققان دیگری روی این موضوع تحقیق نمایند و مصدر خدمت در جامعه اسلامی قرار گیرند.

منابع و مآخذ

قرآن کریم

ابن حنبل، أبو عبد الله أحمد. (۱۹۹۵). مسند الإمام أحمد بن حنبل (چاپ اول). القاهرة: دارالحديث.

ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر. (۱۹۹۹). تفسير القرآن العظيم (چاپ دوم). رياض: دار الطيبة.

أبو شيبة، أبو بكر عبدالله بن محمد. (۱۴۰۹هـ). المصنف في الأحاديث والآثار (چاپ اول). رياض: مكتبة الرشد.

امين، صادق. (۱۳۹۵هـ ش). دعوت اسلامي (ترجمه: عبد الخالق احسان، چاپ اول). كابل: نشر حامد رسالت.

بخاري، محمد بن إسماعيل. (۱۴۲۲هـ). صحيح البخاري (چاپ اول). بيروت: دار طوق النجاة. بلالي، عبد الحميد. (۱۳۸۱هـ ش). اوصاف مصلاحان (ترجمه قادر قادري، چاپ اول). تهران: نشر احسان.

بيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين. (۱۴۱۰هـ). شعب الإيمان (چاپ اول). بيروت: دارالكتب العلمية.

ترمذی، محمد بن عيسى. (۱۹۹۸). سنن الترمذي (تحقيق بشار عواد معروف). بيروت: دار الغرب الإسلامي.

جريشه، على، و سالم، محمود محمد. (بی تا). حاضر العالم الإسلامي. القاهرة: مطابع دجوي. جوزی، محمد بن أبي بكر بن قيم. (۱۹۹۴). زاد المعاد في هدي خير العباد (چاپ بیست و هفتم). بيروت: مؤسسة الرسالة.

حامدی، محمد. (۱۳۸۶هـ ش). انسان در جستجوی خوشبختی (چاپ اول). تهران: نشر احسان. دارمی، محمد بن حبان. (۱۹۸۸). الإحسان في تقريب صحيح ابن حبان (چاپ اول). بيروت: مؤسسة الرسالة.

سيوطی، جلال الدين. (۲۰۰۲). جامع الأحاديث (چاپ اول).

شعود، على بن نايف. (بی تا). موسوعة فقه الابتلاء. ب. ط.

- صلابی، علی محمد. (۲۰۰۱). تبصیر المؤمنین بفقہ النصر والتمکین فی القرآن الکریم (چاپ اول). قاهره: مکتبه الصحابه.
- عبادی، عبدالله عبدالرحیم. (بی تا). صبر برآزمون الهی و جایگاه آن در ایمان (ترجمه محمود خوش خبر). بازیابی از www.aqeedeh.com
- عمری، نادیة شریف. (۲۰۰۱). أضواء علی الثقافه الإسلامیة (چاپ نهم). بیروت: مؤسسة الرسالة.
- فائز، احمد. (۱۳۷۹هـ). چگونگی دعوت از دیدگاه سید قطب (ترجمه صید مراد فتحی، چاپ اول). تهران: نشر کردستان.
- قشیری، مسلم بن الحجاج. (۱۳۳۴هـ). صحیح مسلم. استانبول: دارالجلیل.
- سید قطب، ابراهیم حسین شاذلی. (۱۳۸۷هـ ش). فی ظلال القرآن (ترجمه مصطفی خرم دل، چاپ دوم). تهران: نشر احسان.
- معلوف، لویس. (۱۳۸۶هـ ش). المنجد (ترجمه محمد بندر ریگی، چاپ اول). تهران: ایران.
- هلالی، مجدی. (۱۳۹۱هـ ش). راه های نجات (ترجمه محمد هارون خطیبی). افغانستان: نشر انکشاف اجتماعی افغانستان.
- یکن، فتحی. (بی تا). قایق های نجات در طوفان حوادث (ترجمه قادر قادری). بی جا.